

ELS NOMS D'ANIMALS DOMÈSTICS EN DOS MUNICIPIIS DE LA CONCA DE BARBERÀ A TRAVÉS DELS CENSOS CANINS: VALLCLARA I SOLIVELLA (S. XX)

Josep M. GRAU PUJOL i Eugeni PEREA SIMÓN

D'ençà que foren domesticats per l'home allà en la prehistòria, els gossos s'han convertit en un apèndix de l'home: des del punt de vista laboral i econòmic —pastors, traginers, caçadors o boletaires—; per la vigilància, policia o salvament; en determinades races, per l'alimentació humana i, finalment, per la seva companyia. I tot això amb tanta força emocional i onomàstica que fins i tot han arribat a donar nom a ciutats antigues, com és el cas de Peritas, nom del gos predilecte d'Alexandre el Magne, o a la creació d'éssers mitològics com Cèrber, gos que guardava l'entrada de l'Hades¹. L'afecte i gairebé humanització dels cans es troba àmpliament explicada en la poesia des del món grec i romà, i ha continuat fins la nostra època i en la majoria de cultures². El quisso rural acompanyava al pagès al tros, li feia companyia i, en la cacera, era fonamental per perseguir i atrapar les preses. Qui no recorda en els pobles el pas dels carros i al seu darrera els gossos lligats? En el cas dels pastors resulta d'una gran ajuda per controlar els ramats en companyia del rabadà; en èpoques reculades també era una protecció contra els animals perillosos, com per exemple el llop, o contra els malfactors (lladres o bandolers). Així doncs, analitzar els noms dels

1.- Eugeni PEREA SIMÓN: «El nom fa la cosa: onomàstica i literatura», *Societat d'Onomàstica*, 100 (gener 2006), p. 11-46.

2.- Per conèixer les creences del món antic sobre aquest mamífer és interessant la lectura dels diversos capítols que Claudi Eliano, autor hel·lenista tardà (170-249 dC), li dedica en la seva *Història dels animals*. En la literatura clàssica també trobem diverses referències sobre l'afecte dels humans en vers aquests animals de companyia, una mostra de la qual és el poema *A una gosseta morta*, d'Ànife de Tegea, poetessa grega traduïda per Maria Àngels ANGLADA: *Retalls de la vida a Grècia i a Roma*. Empúries. Barcelona, 1997, p. 96. La iconografia també reflecteix de sobres aquesta estima i veiem la seva figuració en esteles, pintures o escultures com un amic fidel de l'home.

gossos d'una comunitat o regió, en un període històric concret, ens facilitarà pistes sobre diversos aspectes de la vida humana i el pensament³.

El costum rural de donar nom a alguns dels animals domèstics amb els que hom convivia és universal, especialment els de tir —cavalls, mules, ases, someres—, les vaques i els gossos —rarament als gats—, una riquesa lèxica que malauradament es va perdre en la zoonímia⁴.

En el present article fem una breu introspecció en aquesta realitat estudiant els censos canins de vacunació de Vallclara (1928-1929) i de Solivella (1952-1965), a la comarca de la Conca de Barberà (apèndix I i II), i els comparem amb altres llistes contemporànies de les Garrigues i de la Cerdanya.

Entre les diferents competències administratives obligatòries d'un ajuntament es troba la sanitària, a través de la qual s'organitza la inspecció veterinària exercida pels menescals. El control i vacunació dels quissos —especialment contra la ràbia (hidrofòbia) — portava aparellat el seu registre en els llibres corresponents i la imposició d'una placa identificativa a l'animal. La documentació resultant és el cens caní, on es detalla el nom i cognom del propietari, la raça del gos, el seu color, l'edat, la data de lliurament de la placa i, en algunes ocasions, el nom del gos. Igualment s'hi pot trobar un apartat d'observacions on s'anotés la baixa, per defunció o trasllat de municipi. En el registre de Solivella també es troba consignat el pes de l'animal, l'edat, el color, la raça i la data de vacunació. Tanmateix, no tots els registres municipals de la comarca especifiquen els noms dels animals, com per exemple en el cens caní de Montblanc dels anys 1950-1953 (ACCB, fons municipal Montblanc, signatura 808).

NÒMINA DE GOSSOS ESMENTATS

Sumades les tres relacions de gossos —una de Vallclara i dues de Solivella—, ens dona un total de 131 noms, amb 85 variables (el 64%): *Barrunda, Batalla, Batuda, Belinda, Blanqueta, Bobi, Bolla, Brillant, Camino, Campos, Capitana, Carrillo, Carronya, Cau, Cernión, Cobarde, Dandi, Diana, Esquirol, Estel, Estrella, Faluga, Flores, Fumat, Fura, Garriga, Hermosa, Kelly*

3.- L'estudi d'aquest camp no és nou i s'han publicat treballs d'interès analític com els de Josepa BOSCH I AMADO: «Noms de vaques, bous i gossos d'atura a la Cerdanya», *Butlletí de la Societat d'Onomàstica*, XXXIII (setembre 1988), ps. 42-46, i de Roser RIPOLLÈS DE LA FRAGUA: «Comparació: zoonímia de les Borges Blanques», *Ibidem*, ps. 47-50.

4.- A diverses zones catalanes de producció lletera, per exemple, ja no s'acostuma a donar nom a les vaques —costum tradicional—, sinó un número identificatiu, cosa que facilita les tasques burocràtiques del control veterinari. RIPOLLÈS, *opus cit.*, p. 47 i BOSCH, *opus cit.*, p. 42.

o Ketty, Kian, Kit, Leal, Lili, Linda, Mallorca, Marqués, Marquesa, Michigan, Mono, Moreno, Morillo, Mosso, Murciano, Mustela, Navarro, Nik, Paloma, Pastora, Patufet, Perla, Petita, Pigada, Pinxo, Pirolí, Pixurri, Poli, Polo, Quin, Quisso, Remi, Rintin, Rúbia, Satán, Sevilla, Silva, Sissí, Taylor, Tila, Tilin, Tom, Tony, Torin, Treski, Tunki, Turca, Tuyes, Víctor, Viola, Xarampió, Xarleston, Xelin, Xelito, Xeliu, Xorlin, Zepelí i Zorriles.

Anàlisi dels noms

El valor resultant de la mostra analitzada —85 variables— és relatiu, ja que aquest nombre d'elements onomàstics és massa baix i no disposem de prou dades comparatives per establir categories. Tot i així, poden ser una primera base per a posterior estudis sobre zoonímia, a nivell comarcal o nacional. D'altra banda, advertim que la classificació i ordenament del llistat pot presentar duplicitats quant a la interpretació, insalvables al nostre parer, ja que la font és documental i no tenim la certesa que el registrador o bé l'amo del gos traduïssin o anotessin correctament el seu nom; una altra cosa és que la font haguera estat oral, ja que aleshores hom podria esbrinar fàcilment la història del registre.

Hem agrupat els noms de la llista en vuit apartats temàtics: fauna, gentilicis, color, estrangerismes, la influència del cinema, abreviatures i altres, en el ben entès que es tracta d'una classificació aleatòria, susceptible de canvis o de modificacions.

Fauna

El nombre de designacions de gossos que hem trobat relacionats amb la fauna són set i tots ells pertanyen a animals o ocells gairebé domèstics, familiars en l'imaginari popular: *Esquirol*, viu i àgil; *Fura*, animal astut; *Mono*, castellanisme, equivalent a graciós i atraient; *Mustela*, espavilat; *Paloma* —voladís com l'au—; *Quisso*, gos petit, i *Zorriles*, segurament un diminutiu afectuós derivat de *zorro*, en castellà, equivalent al rabosot català.

Gentilicis

En aquest llistat també apareixen sis noms de gos relacionats amb una procedència geogràfica, segurament vinculats amb la immigració de l'època i, en el cas del nom de l'estat americà, a la influència del cinema: *Mallorca*, ciutat balear; *Michigan*, estat dels Estats Units; *Murciano*, natural de Múrcia, a la regió espanyola del mateix nom; *Navarro*, natural de Navarra, a l'extrem occidental dels Pirineus; *Sevilla*, ciutat d'Andalusia; *Turca*, de Turquia.

Color

Les referències a un determinat color de pèl de l'animal a través del nom que trobem són deu, en aquesta nòmina: *Blanqueta*, *Brillant*, *Fumat*, *Moreno*, *Morillo* (negre), *Perla*, *Pigada*, *Rúbia* (rossa), *Satán* (de Satanàs, negre, i potser també dolent de caràcter), *Xarampió* (rosat, del color de la rubèola, però com en el cas anterior, el nom també pot estar relacionat amb el caràcter agressiu o atrevit del gos).

Estrangerismes

La influència dels noms estrangers és força abundant en aquest llistat —vint-i-quatre en total—, provinents a parts iguals de les llengües castellana i anglosaxona. Aquesta circumstància no creiem que estigui relacionada únicament amb la immigració comarcal de l'època, sinó amb la influència dels mitjans de comunicació, principalment la ràdio i el cinema que transmetien una determinada cultura forana. Però també hem de recordar la imposició de la llengua castellana en tots els cicles de l'ensenyament .

Belinda, *Camino*, *Campos*, *Cobarde*, *Dandi*, *Flores*, *Hermosa*, *Kelly*, *Ketty*, *Kian*, *Leal*, *Lili*, *Linda*, *Michigan*, *Mono*, *Silva* (segurament diminutiu de Silvano, o del verb xiular), *Sissí*, *Taylor*, *Tom*, *Tony*, *Torín* (diminutiu de toro, brau petit), *Treski*, *Tunki* i *Zorriles* (ja apuntada la seva possible interpretació). De l'anglès poden provenir *Quin* (de *queen* , reina), *xelin* (moneda) i *Bobi* .

Influència del cinema

La influència del cinema, com ja hem vist en l'apartat anterior, és molt decisiva en la imposició de noms a animals i acostumen a reflectir les preferències i afectes del propietari del gos. Anotem deu entrades per aquest apartat: *Belinda*, *Dandi*, *Diana*, *Flores* (probablement Lola Flores, cantant espanyola, 1923-1995), *Kelly*, *Ketty*, *Lili* (tal vegada relacionada amb la cançó de Hans Leip *La vie en rose*, o amb Lili Marlene, popularitzada per Lale Andersen durant la segona Guerra Mundial); *Rintin* (potser *Rin tin tin*, el gos estrella de Hollywood esdevingut famós a partir de la primera Guerra Mundial), *Sissí* (Isabel de Baviera, 1837-1896), *Taylor* (Elisabeth Taylor, actriu nord-americana, 1932).

Característiques

Les peculiaritats físiques o de caràcter de l'animal sovint també són productores de noms propis. Aquest és el segon apartat més important en

registres, catorze en total: *Bolla* –grassonet, rodó–, *Carronya*, *Cobarde*, *Faluga* –bellugadís–, *Mono* –del castellà, graciós–, *Mosso*, *Patufet* –petit com el personatge del conte popular–, *Petita*, *Pinxo*, *Pirolí* –petit i dolç–, *Satán* –definit anteriorment–, *Tila* –potser de tranquil /til·la, però també podria referir-se al rei dels huns Àtila, que ha donat l’expressió «més dolent que l’Àtila»–, *Xarleston* –bellugadís i alegre com el ball– i *Zepelí* –allargassat.

Abreviatures

Reconeixem tres abreviatures en aquesta nòmina i tots ells procedents de nom propi de persona: *Remi*, intuïm que abreviatura de Remei, encara en ús, o *Remigio*; *Tuyes*, reducció del nom Gertrudis i *Silva*, del nom castellà Silvano. *Poli* pot provenir de policia .

Diversos

Determinats noms són de difícil classificació: *Batuda* —però són força populars a Catalunya en la imposició de noms a gossos—, *Carrillo*, *Cau*, *Cernión*, *Estel*, *Estrella*, *Garriga*, *Poli*, *Polo*, *Tilín*, *Viola*, *Xelito*, *Xorlin*. Alguns estan relacionats amb aspectes militars —*Capitana* o *Batalla*—, una etapa important en la vida dels nois era la realització del servei militar obligatori, a més la Guerra Civil (1936-1937) no era tan llunyana en el temps. La política anticomunista del règim franquista també hi és present, en anomenar a un gos *Carrillo*, suposem per vexar el record de Santiago Carrillo Solares del PCE .Altres orígens són instruments musicals, com *Viola*, si bé també es pot referir a un nom de flor; la natura també proporciona substantius com *Garriga*, *Estel* i *Estrella* .

Lèxic fóra dels diccionaris normatius

Del llistat d’aquests mamífers trobem tres noms que no apareixen en els diccionaris normatius de la llengua, però si en l’obra dialectal d’Alcover-Moll: *Barrunda*, segurament de barrunta, acció de rumiar; *Morillo*, gos negre, del castellà *morillo* i *Xeliu*, beneitó.

Coincidències onomàstiques

Entre aquesta llista de noms de gossos de la Conca de Barberà i d’altres de similars inventariats a les Garrigues i a la Cerdanya, hi trobem diverses coincidències, la qual cosa ens dona a entendre que les motivacions que porten a triar un nom són de caràcter general, no locals. Comparant, doncs, els llistats de Vallclara i Solivella amb els que publica el Butlletí de la Societat

d'Onomàstica de la trobada de Puigcerdà de l'any 1988, corresponent a diversos nuclis muntanyencs, les coincidències es troben en els noms de *Bobi*, *Diana*, *Estrella*, *Linda*, *Marquès*, *Mona*, *Morillo*, *Navarro*, *Pastora*, *Pinxo* i *Quisso*⁵.

Hi ha una predilecció de noms curts i sonors, simples fonèticament parlant, per a facilitar la pronúncia.

Apèndix documental

I. Noms dels gossos registrats a Vallclara (1928-1929).

Font: Arxiu Comarcal de la Conca de Barberà (ACCB), fons municipal de Vallclara, registre 8771.3.1.

Carronya, b.
Cau, b., vermell.
Cernión, b., blanc.
Cobarde, p., vermell.
Esquirol, 3 (2p. i 1 b., dos d'ells vermells).
Estel, 3 (1 p. i 2b., color burell).
Estrella, 4 (2p i 2b.).
Faluga, 2 (b., un de negre).
Flores, b.
Marquesa, p.
Mono, p., burell.
Moreno, p., blanc i negre.
Mosso, b.
Murciano, b.
Mustela, p.
Navarro, 2 (b. i p.).
Paloma, p., vermell i blanc.
Pinxo, 2 (b. i p., 1 de negre i un altre de vermell).
Quisso, b., negre.
Tila, p.
Torín, b.
Viola, p., color burell.
Xarleston, p., vermell.
Xorlin, 3 (b., negre i blanc).
Zepelin, b., vermell.
Zorriles, b.

En sis casos dels 44 registres, no hi consta el nom del gos, però si l'apel·latiu de raça: *ovejero* (ovellenc) en un cas; en 2, *botarin* (?) i en 3, *podenco* (coniller).
Abreviatures: a., atura; b., bulldog; c., comú; co., gos coniller; f., femella; ll., gos llop; m., mascle; ma., mastí; pe., perdiguer; r., ropero; s., setter .
La xifra que apareix després del nom del gos indica el nombre de vegades que es repeteix en el cens.

5.- BOSCH, *opus cit*, p, 46; RIPOLLÈS, *opus cit.*, p, 48; Noms d'animals a Ur, p. 50.

II. Noms dels gossos de Solivella (1965) (6).

Font: ACCB, fons municipal de Solivella, sign. 2793.8.4. Registre de gossos del 1965.

Barrunda, p., m.
Belinda, r., f.
Blanqueta, p., f.
Bobi, 3, (r. i 2p., f. i 2 ma.).
Camino, r., f.
Carrillo, 3, (p. i 2r., dos mascles i una femella).
Diana, s., f.
Estel, 2 (c. i p., m.).
Estrella, 3, (2p. i 1r., f.).
Fura, r., m.
Hermosa, a., f.
Kelly o Ketty, 4 (3 r. i 1 pe., 1 m. i 3 f.).
Kian, c., m.
Leal, 2 (c. i p., m.).
Lili, 2 (r., f.).
Linda, 4 (2p., 1pe. 1 r., f.).
Mallorca, 2 (p., r., f.).
Morillo, 2 (a i r., m.).
Paloma, 2 (r., f.)
Patufet, r., m.
Perla, 5 (c.,m.,2p. i r., f.).
Petita (r., f.).
Pirolí, r., m.
Pixurri, r., f.
Rintin, c., m.
Rúbia, pe., f.
Satán, p., m.
Sevilla, p., f.
Silva, r., f.
Sissí, 2, c., p., f.
Taylor pe., m.
Tom, p., m.
Tony, r., f.
Treski, p., m.
Tunki, ll., m.
Tuyes, r., f.
Víctor, p., m.
Xarampió, p., f.

Total : 61 gossos

6.- Per Solivella disposem d'un altre cens caní, incomplet, amb 26 noms molt similars als del cens de 1965 (ACCB, fons municipal de Solivella, sig. 2793.8.3): *Batalla, Batuda, Bolla, Brillant, Campos, Capitana, Dandi, Fumat, Garriga, Quin, Kit, Marqués, Marquesa, Michigan, Nik, Pastora, Pigada, Poli, Polo, Remi, Tilin, Turca, Viola, Xelito, Xeliu, Xelin.*